

foto's Koen Moons

Landschapsherstel Landgoed Eerde

Fietsend door Landgoed Eerde bij Ommen zie je duidelijk de kenmerken van het typische kampen- en heideontginningslandschap. Het is één van de best bewaarde cultuurlandschappen, maar ook hier vervaagt het landschap en verliezen elementen hun vorm. Dat gaat echter veranderen: beheerder Natuurmonumenten heeft de geschiedenis van alle driehonderd landschapselementen minutieus onderzocht en gaat deze komende jaren in ere herstellen. “Zoals wij voor elke element alle bronnen en deskundigen hebben gebruikt, is echt uniek”, aldus Agnes Kleinsmit van Natuurmonumenten.

— Koen Moons (redactie)

> **Beheerder Agnes Kleinsmit** en **projectleider Bert-René Brinkman** doen graag een rondje op de fiets om het landgoed te laten zien. Want al ligt aftakeling op de loer, Eerde behoort nog steeds tot de honderd best bewaarde cultuurlandschappen in Nederland. “Je ziet hier overal prachtige monumentale eiken. Die zijn elders in de regio bijna overal verdwenen”, vertelt Brinkman fietsend door een eikenlaan in het kampenlandschap. “Doordat het gebied al vanaf 1949 in handen is van Natuurmonumenten, is hier geen ruilverkaveling geweest, waardoor hier het landschap niet zo kapot is gemaakt als op veel andere plekken.” “Neem nou zo’n eenmanses”, zegt hij wijzend op een klein bollend graslandje langs de kant van de weg. “Om dezelfde reden zijn die hier nog te vinden. Dat kleinschalige is echt uniek.”

“Nu zie je dat de houtwal hol geworden is. Het ziet er op zich nog prachtig uit, zeker met een natuurbril op, mooi gelaagd, structuurrijk, maar vanuit de historie klopt het niet.”

Kleinsmit, sinds 2004 beheerder bij de eenheid Salland, vertelt hoe Natuurmonumenten een bijzonder proces opstartte om de landschapselementen op het landgoed aan te gaan pakken. “Jaap Dirkmaat van Vereniging Nederlands Cultuurlandschap had een rapportage gemaakt van een aantal gebieden met veel cultuurhistorische elementen, waaronder ook Landgoed Eerde. Hij concludeerde dat een aantal elementen in slechte staat was. Dat heeft bij Natuurmonumenten geleid tot een pilot waarbij alle landschapselementen geïnventariseerd werden. En dat is heel grondig gedaan. Je kunt iets herkennen als een houtwal, maar is het wel een houtwal? Daarvoor moet je dus de geschiedenis ervan kennen. Daarom hebben we niet alleen in het veld gekeken, maar ook naar oude kaarten en oude foto’s en allerlei andere informatie in het archief. Ook zijn er interviews geweest met pachters en oud-pachters. Zo is een goed beeld ontstaan wat al die landschapselementen voor functie hebben gehad en hoe ze eruit hebben gezien. Van daaruit hebben we met een uitgebreid team van cultuurhistorici, beheerders en bijvoorbeeld ook ecologen, een streefbeeld bepaald en daar is een beheeradvies uitgerold.”

Eindbeeld

Borgman Beheer, een extern bureau, heeft vervolgens weer de vertaalslag gemaakt naar de uitwerking, tot aan het bestek aan toe. “En dat is echt maatwerk, op objectniveau”, aldus Kleinsmit. “Het was ook nodig dat iedereen die later

bij het project betrokken raakte, eerst datzelfde eindbeeld goed voor ogen kreeg. Iedere keer als er een nieuw iemand kwam, was het ‘ach, ik heb wel vaker met een houtwal te maken gehad’, maar dat ligt dus veel genuanceerder.” Ook voor Brinkman, afkomstig van Landschap Overijssel, was deze aanpak even wennen, memoreert Kleinsmit. Brinkman: “Ja, dat klopt. Normaal denk je ‘een houtwal is een houtwal’, het moet voldoen aan standaardmaten en de boer moet er niet te veel last van hebben. Maar hier wordt echt gekeken wat het object daadwerkelijk is of was. Dat is een heel andere kijk op landschap en dat is ook het leuke eraan. Ik vind het wel heel boeiend om zo’n gebied helemaal te doorgronden.”

Nivellering

Aangekomen bij een overgang van het kampenlandschap naar het heideontginningslandschap laat Brinkman zien hoe de nivellering van het landschap langzaam plaatsvindt. “Je ziet hier rare dingen. De houtwal langs de es was vroeger de veekering, dus dat betekent dat het heel gesloten moest zijn. Nu zie je dat de houtwal hol geworden is. Het ziet er op zich nog prachtig uit, zeker met een natuurbril op, mooi gelaagd, structuurrijk, maar vanuit de historie klopt het niet. Je kunt er zo doorheen kijken. Verderop zie je de overgang van weiland naar heide, die hoort juist open te zijn. Op die plek staan nu berken. Dus wat dicht hoort, is open en wat open is, wordt langzaam dichter.”

De houtwallen worden nu grondig aangepakt. Ook beheer van de houtwallen gebeurt op maat. Daarbij lopen de beheerders wel eens tegen de standaard voorschriften op. Brinkman: "Er bestaan allerlei standaardmaten, de wal moet bijvoorbeeld 30 centimeter hoog zijn, maar dat hoeft niet, dat hangt er maar net vanaf hoe nat het is bijvoorbeeld."

"Dat is ook altijd een probleem bij Programma Beheer", zegt Kleinsmit. "Volgens Programma Beheer mag je maar een bepaald aantal overstaanders in je houtwal hebben staan. Maar al onze overstaanders zijn monumentale eiken, die gaan we echt niet kappen. Maar dat maakt het beheer wel ontzettend duur. Voor de eerste fase van het herstelproject is er financiering vanuit de provincie, Europees geld en een bijdrage van de Postcodeloterij, maar geld blijft een lastig punt bij dit beheer."

"Wat je hier aan landschapselementen ziet is niet altijd wat je denkt. En wat er hier staat, kan weer iets heel anders zijn dan wat er verderop staat."

Esranden

Midden in het kampenlandschap, bij het beekje de Bevert, haalt Kleinsmit de kaarten van 1850 en 1900 er nog maar eens bij. Ze helpen het landschap te lezen zoals dat afgelopen jaren voor alle landschapselementen is gedaan. "Wat je hier aan landschapselementen ziet is niet altijd wat je denkt. En wat er hier staat, kan weer iets heel anders zijn dan wat er verderop staat, ook al ziet het er nu bijna hetzelfde uit. We dachten bijvoorbeeld eerst dat alle essen een dichte rand hadden met een greppel. Dat functioneerde als erfafscheiding en veekering. Maar waar we nu staan, was vroeger een nat gebied met dotterbloemen, daar was geen begrazing, dus was een struiklaag helemaal niet nodig. Daar kon men de grens markeren met een enkele bomenrij met een greppel. Dat betekent dus dat je steeds weer heel erg moet kijken en afvragen 'Waar ben ik en wat is dit?'

voor je kunt bepalen wat je met een element moet doen."

Op de oude kaarten is goed te zien wat Kleinsmit bedoelt. "Op de kaart van 1850 zie je al goed wat es is en wat natte grond is. En op de kaart van 1900 zie je aan de ene kant een dichte rand gekleurd en op andere plekken enkele puntjes, dat is dus zo'n open bomenrij."

"Dit hier lijkt nu bijvoorbeeld een houtwal", zegt ze wijzend op de begroeiing langs het weiland aan de andere kant van de weg. "Jaap Dirkmaat zat ook fout wat dat betreft. Hij vroeg: wat doen jullie met de houtwallen? Maar het zijn geen houtwallen." Ook hier komen de problemen met de strikte omschrijving en subsidievoorschriften weer om de hoek kijken. "Ik ben bezig geweest dit mee te nemen in de nieuwe subsidiestelsel natuur en landschap, en dan als elzensingel. Maar ja, dat voldoet natuurlijk voor geen meter. Maar een houtwal is het ook niet. Hoe we hier in de toekomst mee om moeten gaan, is nog de vraag."

Maatregelen

Kleinsmit leidt ons langs diverse plekken waar afgelopen winter is ingegrepen in het kader van het project. Subtiele ingrepen, want veel is er niet van te zien. Een stuk verderop is wel duidelijk te zien dat ingegrepen is. Van een meters-brede houtwal zijn alleen wat bomen aan de zijkant blijven staan. "Nu valt het mee, maar toen de bomen nog geen blad hadden was het echt een kaalslag. Maar er hadden er eigenlijk nog meer uit gekund. En er is rekening gehouden met de functie van de randen voor migratie van vleermuizen. Er is uitgegaan van maximaal

vijftientwintig meter tussen de bomen, maar je kunt je afvragen of dat in een kleinschalig landschap als dit wel nodig is. En je ziet dat sommige bomen die zijn blijven staan, nog te veel schaduw werpen op de wal om daar goede ondergroei te ontwikkelen. Al dat soort dingen gaan we komende week evalueren met het hele team, met de beheerders, ecologen en cultuurhistorici bij elkaar. Daarvan kunnen we leren voor het vervolg van het project."

Heideontginning

Bij de heide aangekomen komen de historische kaarten weer tevoorschijn. "In 1850 was dit nauwelijks ontgonnen", laat Kleinsmit zien. "Maar in 1900 zie je duidelijke structuren, veel rechthoekiger en grootschaliger dan het kampenlandschap. Maar als je hier om je heen kijkt, krijg je juist een kleinschalig gevoel. Dat komt doordat overal in de buurt van de randen bos is opgekomen. Zo gaat het steeds meer op het kampenlandschap lijken. Dat is wat we bedoelen met nivellering, dat alles sleetser wordt. We gaan de heide weer opener maken, zodat de oude structuren weer zichtbaar worden. Want ze zijn nog wel aanwezig, op de huidige kaart zie je de verkaveling nog wel, maar in werkelijkheid zie je het niet. Dit is trouwens ook Natura 2000-gebied. We willen dit gebied vernatten, waardoor we de natte heide en de dotterbloemhooilanden terugkrijgen. En die horen ook bij de cultuurhistorie. Zo komen straks alle kenmerken van de oude landschapen weer duidelijk terug."<

redactie@vakbladnbl.nl

ADVERTENTIE

